

УДК 811.161'373.74

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/30.212470>**Галина ФІЛЬ,***orcid.org/0000-0002-9668-6849*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі,

заступник декана з науково-дослідного та міжнародного співробітництва

факультету початкової та художньої освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *filgalina1955@gmail.com*

ФРАЗЕОЛОГЕМА-ОРНИТОНІМ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ ПРОСТОРИ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті схарактеризовано фразеологічні одиниці української, російської та білоруської мов із фразеологемами-орнітонімами. З'ясовано, що східнослов'янська фразеологія фіксує такі назви птахів, як курка (курча), півень, гуси (гусак, гуска), пава (павич), ворон (ворона), сорока, горобець, синиця, лебідь, лелека, зозуля, соловей, сокіл, ластівка, сова, тетеря, горлиця, журавель, лунь, дрозд, голуб. Значна частина із цих фразеологем-орнітонімів вважається факультативною, оскільки спостерігається поодинокі їх уживання у структурі усталених виразів української, російської та білоруської мов; найчастотнішими є такі фразеологеми, як курка, гуска, півень, горобець, сорока, ворона та ін.

Мета статті – здійснити зіставлення структури східнослов'янських фразеологічних одиниць з орнітологічним компонентом, репрезентованих у сучасних фразеологічних словниках української, російської та білоруської мов; виявити в них фразеологеми-орнітоніми, які відображають культурно-історичні традиції того чи того народу.

Результати проведеного дослідження в зіставно-порівняльному аспекті дає змогу констатувати, що стійкі сполучення слів української, російської та білоруської мов із фразеологемою-орнітонімом являють собою національно-специфічні одиниці мови, в яких зміст культури відбивається більш чи менш безпосередньо; зазначено, що спільні та специфічні риси в структурі усталених виразів зумовлені схожістю та відмінністю менталітету, матеріального та духовного боків життя етносу, його звичаїв та обрядів, рослинним та тваринним світом. Зроблено висновок про необхідність подальшого дослідження корпусу обстежуваних стійких сполучень слів із фразеологемою-орнітонімом у східнослов'янських мовах; подальшого міжмовного зіставлення їхньої структури та виокремлення в них як спільних, так і відмінних рис, пов'язаних з етносвідомістю та культурою окремого народу.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, фразеологема, фразеологічний простір, фразеосистема, міжмовне зіставлення, орнітонім, структурний компонент.

Galina FIL,*orcid.org/0000-0002-9668-6849*

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Philological Disciplines

and Teaching Methods in Primary Schools Department,

Deputy Dean for Research and International Cooperation

of the Primary and Art Education Faculty

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *filgalina1955@gmail.com*

PHRASEOLOGEM-ORNITHONYM IN EAST SLAVIC PHRASEOLOGICAL SPACE: LINGUOCULTURAL ASPECT

The article characterizes the phraseological units of Ukrainian, Russian and Belarusian languages with phraseologisms-ornithonyms; it has been proved that East Slavic phraseology records such names of birds as chicken (chicken), cock, geese (goose, goose), peacock (peacock), crow (crow), magpie, sparrow, tit, swan, stork, cuckoo, nightingale, falcon, swallow, owl, black grouse, turtle dove, crane, kite, blackbird, pigeon; most of these phraseologisms-ornithonyms is considered optional, as there is a single use of them in the structure of established expressions of Ukrainian, Russian and Belarusian languages; the most frequent ones are phraseological units such as chicken, goose, rooster, sparrow, magpie, crow, etc.

The purpose of the article is to compare the structure of East Slavic phraseological units with the ornithological component represented in modern phraseological dictionaries of Ukrainian, Russian and Belarusian languages; to find in them phraseologisms-ornithonyms that reflect the cultural and historical traditions of a nation.

The results of the comparative study allow to state that the stable combination of words of Ukrainian, Russian and Belarusian languages with the phraseology-ornithonym are national-specific units of language in which the content of culture is reflected more or less directly; it has been noted that common and specific features in the structure of established expressions are due to the similarities and differences of mentality, material and spiritual life of the ethnos, its customs and rites, flora and fauna; the author emphasizes the need for further research of phraseological units with phraseological ornithonym in East Slavic languages; further interlingual comparison of their structure and identification of both common and distinctive features related to the ethnic consciousness and culture of an individual people.

Key words: phraseological units; phraseology, phraseological space; phrase system; interlingual comparison; ornithonym; structural component.

Постановка проблеми. Фразеологія як універсальне явище, як джерело знань про культуру та менталітет того чи того народу завжди привертала до себе увагу. Саме у фразеологічних одиницях віддзеркалено процес розвитку етносу, його історію, звичаї, обряди, рослинний та тваринний світ. «Фразеологізми, – пише В. Маслова, – це душа будь-якої національної мови, в якій дуже яскраво відображаються дух та своєрідність нації» (Маслова, 2001: 38). Усталені вирази «можуть виконувати роль еталонів, стереотипів культурно-національного світобачення або вказувати на їх символічний характер і в цьому вигляді виступати як мовні експоненти культурних знаків» (Телія, 1996: 250).

Значну частину фразеологічного фонду української, російської та білоруської мов становлять стійкі сполуки з назвами птахів, які протягом багатьох століть «були для людей не тільки джерелом харчування й одягу та матеріалом для будівництва та облаштування житла, а також надійним мірилом внутрішніх і зовнішніх якостей людини» (Руснак, 2011: 333). Ще в дохристиянські часи, як зауважують С. Денисенко та В. Хлівний, людина вважала себе частиною природи і наділяла представників флори та фауни людськими рисами (Денисенко, Хлівний, 1993: 96–97). Отже, усталені вирази обстежуваних нами мов, які відображають спостереження людини за зовнішнім виглядом та поведінкою птахів, становлять особливий інтерес.

Аналіз досліджень. У парадигмі сучасних лінгвістичних наукових досліджень маємо чимало робіт, у яких фразеологічні одиниці з орнітологічним компонентом простудійовано на матеріалі української (І. Голубовська, В. Мокієнко, Г. Онуфрійчук, І. Покровська, Л. Савченко, О. Селіванова, В. Ужченко, Д. Ужченко та ін.), російської (В. Телія та ін.) і білоруської (І. Лепешаў, В. Маслова та ін.) мов. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць відомих мовознавців, дослідження фразеологічних одиниць східнослов'янських мов з орнітологічним компонентом із позицій лінгвокультурологічних студій є одним з актуальних, оскільки відсутні комплексні обстеження стійких сполучень слів у міжмовному аспекті.

Мета статті – здійснити зіставлення структури східнослов'янських фразеологічних одиниць з орнітологічним компонентом, репрезентованих у сучасних фразеологічних словниках української, російської та білоруської мов; виявити в них фразеологеми, які відображають культурно-історичні традиції того чи того народу.

Вклад основного матеріалу. Взаємозв'язок мови і культури, мови і менталітету найбільш яскраво визначається у фразеології. Саме «фразеологічний пласт найвиразніше розкриває характер етнічної спільноти, народу ... відображає культурну ідентичність його представників» (Тікан, Ярмак, 2017: 51).

У кожній мовній підсистемі є своя мінімальна одиниця. У фразеологічній системі – це фразеологема, під якою Л. Савченко розуміє «найменшу інваріантну мінімальну одиницю» у структурі стійких сполук (Савченко, 2011: 77).

У всіх досліджуваних нами мовах наявні фразеологічні одиниці з фразеологемою-орнітонімом. Так, наприклад, у фразеології східнослов'янських мов зафіксовано такі назви птахів, як *курка (курча), півень, гуси (гусак, гуска), пава (павич), ворона, сорока, горобець, синиця, лебідь, лелека, зозуля, соловей, сокіл, ластівка, сова, тетеря, горлиця, журавель, лунь, дрозд, голуб*. Значну частину цих фразеологем вважаємо факультативними, оскільки спостерігаємо поодинокі їх уживання у структурі усталених виразів української, російської та білоруської мов. Частотними є такі фразеологеми, як *курка, гуска, півень, горобець, сорока, ворона* та ін.

Фразеологема курка у східнослов'янському фразеологічному просторі. Образ *курки* у фразеологічних одиницях утілює такі людські пороки, як розумова обмеженість, неспроможність тверезо мислити, забудькуватість: укр.: *курачий (короткий) розум; коротка (закоротка) куряча пам'ять у кого*; біл.: *курыная галава*. Стійкий вираз *мокра курка // мокрая курица // мокрая курица* характеризує безвольну, безхарактерну людину.

Спільне значення «виявити надмірну турботу про щось, приділяти надто багато уваги чомусь» у досліджуваних мовах має усталений вираз

носитися як (мов, наче і т. ін.) курка з яйцем // носиться (носитьсся) как курица с яйцом // насіцца як курыца з яйкам (з яйцом).

У контексті нашого дослідження варті уваги фразеологічні одиниці *курям на сміх* // *курам на смех* // *кури будуць смяцяца* (кури засмяюць), *курам на смех*, що вживаються зі значенням «хто-небудь робить щось недоречно, немудре, те, що викликає глузування», і *кури не шэпчуць* «ніхто нічого не говорить»; *как курица лапай* // *пісаць як курыца лапай* (*лапкай*) у значенні «неохайно, нерозбірливо, неможливо зрозуміти»; *денег кури не клюют* // *кури не клююць* (*не клявали*) зі значенням «дуже багато».

Обстежуючи фразеологічні одиниці з орнітонімом *курка*, ми виявили чимало з них, властивих тільки українській мові: *курці ніде* (*немає де*) *голови простромити* (стає дуже тісно де-небудь), *розводити химині кури* (говорити про що-небудь пусте, не варте уваги), *курчат лічити* (підводити підсумки, оцінювати результати), з *вареної крашанки курча висидить* (надзвичайно хитрий, спритний).

Фразеологема *півень* у східнослов'янському фразеологічному просторі. Окрему групу у східнослов'янських мовах становлять стійкі сполуки з фразеологемою *півень*, що символізує такі негативні риси, як агресивність, недоумкуватість, зверхність, зухвалість, пихатість. Так, наприклад, в українській мові функціонує фразеологічна одиниця *як півень розмальований* зі значенням «погано, без смаку, строкато вдягнений». На основі спостереження за поведінкою півня виник в українській мові усталений вираз *ходити півнем* (*півником*) у значенні «триматися зверхньо, гордовито, хоробро чи зухвало». Разом з тим у всіх досліджуваних нами мовах «символічне значення орнітонімічного номінатива «півень», що співвідноситься з зооморфічним кодом культури, тісно переплітається з колоративним і темпоральним. Від забарвлення птаха безпосередньо залежить атрибутивне призначення: чорний – зв'язок із нечистою силою, білий чи жовтий – із сонцем, червоний – із вогнем» (Савченко, 2011: 77).

Л. Савченко зазначає, що фразеологема *півень* має ознаки темпоральності, що виражає конкретне часове поняття (Савченко, 2011: 77). Адже відомо, що півень співає кілька разів на добу: з *першими півнями* // *да «перших» пеўняў* (перші співають опівночі); *до других півнів* // *до другіх пеўняў* (другі – перед зорею); з *третьми півнями*, у *треті півні*, *до третіх півнів*, *після третіх півнів* // *до трэціх пеўняў* (треті півні – час світанку). Півня вважають провісником ранку, символом вогню і сонця.

Усі східнослов'янські народи знають стійкі вирази з компонентом *червоний півень*, що символізує вогонь: *червоний* (*вогняний*) *півень* // *красный петух* // *червоны певень*; *пустити/пускати червоного півня* // *пускаць «красного» петуха*, *пустить «красного» петуха* // *пускаць (надпускаць) «чырвонага» пеўня/пewуна*. В українській мові, як підкреслює В. Ужченко, «пожежно-півнячі» звороти функціонують і без компонента *червоний* (*пустити півня*, *пускати півники*) (Ужченко, 1990: 33).

Українська та білоруська фразеологія репрезентує й такі стійкі сполучення слів із базовою фразеологемою *півень*, як: *пускати* (*ловити*)// *пустити* (*зловити*) *півня* // *пускаць пеўня* (видавати пискливі, фальшиві звуки під час співу чи мовлення).

Фразеологема *гуска* у східнослов'янському фразеологічному просторі. Спільне значення «абсолютно однаково, без різниці» у досліджуваних мовах має фразеологічна одиниця з орнітонімом *гуска*: *як з гуски вода* // *как с гуся вода* // *як з гусака вада*, *што* (*як, ніби*) *з гусі вада*.

У результаті порівняльного аналізу стійких виразів східнослов'янських мов виявлено чимало таких, які властиві тільки білоруській мові і мають конотацію хитрості, неосвіченості: *гусь лапчатый* (прост.), *як гусь на блискавицу глядзець* (*наглядаць*), *гаварыць* (*пагаварыць*) *як гусь з парасём*. Разом із тим як у російській, так і в білоруській мові вживається орнітонім *гуси* у стійких сполученнях слів *гусей дразнить*, *гусей раздражать* // *дражніць гусей*, що символізує роздратування.

Фразеологема *ворон* у східнослов'янському фразеологічному просторі. Орнітонім *ворон* зумовлюється двома ознаками: його чорним кольором і різким криком. Цей птах, пов'язаний зі світом мертвих, є «провісником горя, страждань, смерті, похорону, пророцтва, неухважності, ротозійства, боязливості, непорядності, нечистої і зловісної пташки, породженої чортом» (Енциклопедичний словник символів культури України, 2015: 150): *куди і ворон кісток* (*кості*) *не заносить* // *куда ворон костей не заносил* (*не занесет*) // *куды крумкач касцей не заносіў* (*не занясе*). Разом із тим фразеологічна одиниця *чорний ворон* // *чёрный ворон* // *чорны воран* у часи Радянського Союзу у східнослов'янських мовах означала «машину, в якій перевозять заарештованих». Цей вислів є наслідком вторинної метафоризації дуже давнього символу, корені якого криються ще в глибокій міфологічній семантиці, оскільки ще в дохристиянських міфологічних уявленнях (чорний) ворон був птахом, що приносить нещастя (Ужченко, 1990: 86).

Лексема *ворона*, як зазначає В. Кононенко, «уособлює дурне, погане, недобре, некрасиве тощо, частіше вимовляється на позначення негарної жінки, рідко – чоловіка» (Кононенко, 2001: 223 – 224).

Мовлення східних слов'ян збагачене стійкими сполученнями слів із фразеологемою *ворона*, за якою, як підкреслює М. Дмитренко, закріпилися «фольклорні риси» лінності, роззявкватості, нерозторопності, вайлуватості, тому вони на влаштованих птахами виборах прогавили всі керівні посади та титули (царя, губернатора, справника тощо) і залишилися з «воронячим носом». Не випадково роззяв називають «воронами», «гавами» (Дмитренко, 2011: 189–190). Неуважну, нерозторопну людину характеризують такі фразеологічні одиниці української мови, як *гав/гави ловити*, *впіймати (піймати) гаву (ворону)* та білоруської – *лавіць варон*, *варона загуменная*, тобто не зорієнтувавшись вчасно, упустити слушну нагоду.

Орнітонім *ворона (галка)* у східнослов'янській культурі символізує також ледачість, гультайство: *ворон (галки, галок і т.ін.) лічити // считать ворон [галок] // лічыць варон*. Водночас в українській, російській та білоруській мовах стійкі вирази *ворона в павлиному пір'ї // ворона в павлиньих перьях // варона ў паўлінавых пёрах* характеризують людину, яка хоче показати себе кращою, ніж вона є насправді.

Білі ворони (альбіноси) надзвичайно рідко трапляються в природі, вони дуже помітні і менш життєздатні, ніж чорні (Енциклопедичний словник символів культури України, 2015: 151), тому у фразеологічних системах обстежуваних нами мов побутує стійкий вираз *біла ворона // белая ворона // белая варона*, що символізує незвичайну людину, яка за своєю поведінкою та зовнішнім виглядом зовсім не схожа на інших. Як відомо, в організмі кожної тварини є особливі пігментні речовини, які надають їй певного забарвлення. Якщо є достатньо меланіну, то переважатиме чорний колір, а за певного порушення в зародковій клітині тварина залишається білою.

За легендою, як стверджує В. Жайворонок, віщий ворон був створений білим, як сніг, покірливим, як голуб, а за іншою – могутній богатир убив злого духа разом із його коханкою; прилетіли ворон та ворона і стали клювати трупи: ворон клював тільки нечистого, тому він лише чорний, а ворона клювала і чистого, і нечистого, тому буває білою і чорною (Жайворонок, 2006: 116–117).

Фразеологема *сорока* у східнослов'янському фразеологічному просторі. У контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговують спе-

цифічні для української мови стійкі сполучення слів із фразеологемою *сорока*, що характеризують людину, яка любить пліткувати, передавати будь-які чутки, багато говорити, зазнаватися: як (мов) *сорока на хвості розносить/рознесла; сорочин хвіст; сорока на хвості (на крилі) принесла; сорочий хвіст причеплено кому* або ж непосидючу, неспокійну людину: як *сорока на тину (на кілку, рідко на тернині)* чи незграбну, неакуратну: як *сорока по тину*.

Фразеологема *голуб* у східнослов'янському фразеологічному просторі. Голуб в українському мовному ареалі символізує щире любов, подружню вірність, ніжність, вічне і чисте кохання: як (мов, наче і т. ін.) *голубки* – (зі словом *жити*) «у повній злагоді, дуже дружно»: *А подивись, як Бондаренко панькається тепер зі своєю молодю жінкою. Наче ті голубки живуть (Л. Яновська)*. Про вагомність цього символу свідчить і той факт, що на святинях українців – рушниках – чи не найчастішим є мотив голубки та голуба. Стійких виразів із фразеологемою *голуб* аналізовані нами словники російської та білоруської мов не фіксують.

Фразеологема *горобець* у східнослов'янському фразеологічному просторі. Особливе значення у народному світогляді відводиться горобцю, який живе здебільшого біля житла людини. У народному віруванні, зазначає Г. Онуфрійчук, цьому птахові притаманна шлюбна символіка, а також символіка спритності, моторності, злодійства (Онуфрійчук, 2016: 114).

Орнітонім *горобець* символізує щось незначне, мале (малу кількість), слабке, низьке, що простежується в окремих українських фразеологізмах, сформованих на їх основі: з *горобину душу* (дуже мало), *горобцеві по коліна* (мілко) або (про низьку на зріст людину): *Далі не заходь, туди не забродь, тільки ось тут і хлопчись на мілкому, де горобцю по коліна ... (О. Гончар)* та білоруських: *на вераб'іны скок, з вераб'ёў (вераб'іны) нос* (дуже мало: *Часу засталося з вераб'іны нос – дзевяць дзен (У. Корбан)*).

Спільне значення «дуже досвідчена, практична людина, яку неможливо перехитрити, обдурити» в обстежуваних мовах має фразеологічна одиниця *стріляний (старий) горобець // стреляный [старый] воробей // стрэляны верабей, стары верабей*.

В українській фразеологічній системі функціонують й інші стійкі вирази з фразеологемою *горобець*: *горобці цвірінькають у голові (у макітрі)* (хто-небудь легковажний або розумово обмежений); *і горобець у роті наслідив у кого* (хто-небудь дуже голодний, зовсім нічого не їв). Українська фразеологічна одиниця *щоб тебе (його, її, вас, їх)*

горобці подзьобали (ірон.) уживається як жартівливе побажання.

Фразеологема тетеря у східнослов'янському фразеологічному просторі. Аналіз фразеологічних одиниць східнослов'янських мов дав можливість виявити стійкі вирази з орнітонімом *тетеря*. Зі спільним значенням «людина, яка погано чує, недочуває» функціонує у досліджуваних мовах стійкий вираз *глуха тетеря (зневажл.) // глухая тетеря (груб.-прост.) (глухой тетерев) // глухая цяцера (глухі цейцарук)*. Це пояснюється тим, що у вусі тетерів є особлива складка, яка під час виконання шлюбної пісні набуває кров'ю і зовсім перекриває слуховий прохід, тому коли вони розтуляють дзьоб, то нічого не чують.

Окрім того, у російській та білоруській культурах людину, яка любить довго поспати, називають *сонная тетеря (груб.-прост.) // сонная цяцера*.

Висновки. Результати проведеного дослідження у зіставно-порівняльному аспекті дають змогу констатувати, що стійкі сполучення слів української, російської та білоруської мов із фразеологемою-орнітонімом являють собою національно-специфічні одиниці мови, які тісно пов'язані з культурними традиціями того чи того народу. Їхні спільні та специфічні риси зумовлені схожістю та відмінністю менталітету, матеріального та духовного боків життя етносу, його звичаями та обрядами.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розширенні корпусу обстежуваних стійких сполучень слів із фразеологемою-орнітонімом у східнослов'янських мовах, подальшому міжмовному зіставленні їх та виокремленні в них подібних та відмінних національно-культурних характеристик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фразеологічний словник української мови / В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 1. 528 с.
2. Фразеологічний словник української мови / В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 2. 990 с.
3. Денисенко С., Хлівний В. Національно-культурна своєрідність фразеологізмів з погляду взаємозв'язку мови і культури. *Язык и культура* : вторая международная конференция. Доклады / сост. С. Б. Бураго. Киев : Коллегиум. С. 96–97.
4. Дмитренко М. Символи українського фольклору : монографія. Київ : УЦКД, 2011. 400 с.
5. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди ; 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В. М., 2015. 912 с.
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
7. Кононенко В. Рідне слово : підручник. Київ : Богдана, 2001. 303 с.
8. Лепешаў І. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2-х т. Т. 1. Мінськ : Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі. 672 с.
9. Лепешаў І. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2-х т. Т. 2. Мінськ : Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі. 704 с.
10. Маслова В. А. Лингвокультурология : учебное пособие. Москва : Академия, 2001. 208 с.
11. Молотков А. И. Фразеологический словарь русского языка. Москва : Советская энциклопедия, 1968. 543 с.
12. Онуфрійчук Г. Лінгвокультурологічний потенціал української етнофразеології: асоціативне поле «Людина в колі інших істот» : дис. ... канд. філол. наук ; Національна академія наук України, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні. Київ, 2016. 261 с.
13. Руснак В. І. Зоосемічні фразеологічні одиниці як носії національно маркованої вторинної номінації. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2011. Вип. 19. С. 329–336.
14. Савченко Л. Зооморфний код фразеологізмів із фразеологемою-орнітонімом на тлі етнокультури. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2011. Вип. 25. С. 77–80.
15. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвистический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 288 с.
16. Тікан Я. Г., Ярмак Д. О. Фразеологічні засоби вираження культурної ідентичності представників англійської та української лінгвокультури. *Вісник*. № 10. С. 50–53.
17. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. Харків : Основа, 1990. 167 с.

REFERENCES

1. Bilonozhenko, V. ta in., ukladachi. *Frazeolohichni slovnyk ukraïnskoi movy* T. 1. [*The phraseological dictionary of the Ukrainian language*]. Kyiv, Naukova dumka, 2013. [in Ukrainian].
2. Bilonozhenko, V. ta in., ukladachi. *Frazeolohichni slovnyk ukraïnskoi movy* T. 2. [*The phraseological dictionary of the Ukrainian language*]. Kyiv, Naukova dumka, 2013. [in Ukrainian].
3. Denysenko, S., Khlivnyi, V. Natsionalno-kulturna svoieridnist frazeolohizmiv z pohliadu vzaïmozv'iazku movy i kultury [National-cultural peculiarity of phraseologisms in terms of the interrelation of language and culture]. *Yazyk i kultura. Vtoraya mezhdunarodnaya konferentsiya. Dokladyi*. [*Language and culture. Second International Conference. Reports*]. Kyiv, Kollegium, pp. 96–97. [in Ukrainian].
4. Dmytrenko, M. Symvoly ukraïnskoho folkloru [*Symbols of Ukrainian Folklore*]. Kyiv, UTsKD, 2011. [in Ukrainian].
5. Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy [Encyclopedic dictionary of symbols of Ukrainian culture] / za zah. red. V. Kotsura, O. Potapenko, V. Kuibidy. Korsun-Shevchenkivskiy, FOP Havryshenko V. M., 2015. [in Ukrainian].

6. Zhaivoronok, V. Znaky ukraïnskoi etnokultury [Signs of Ukrainian ethnoculture]. Kyiv, Dovira, 2006. [in Ukrainian].
7. Kononenko, V. Ridne slovo. Pidruchnyk dlia shkil iz pohlyblenym vyvchenniam ukraïnskoi movy [Native word. Textbook for schools with in-depth study of the Ukrainian language]. Kyiv, Bohdana, 2001. [in Ukrainian].
8. Lepeshaŭ, I. Sloŭnik frazealagizmaŭ. [Phraseological dictionary]. U 2 t. T. 1. Minsk, Belaruskaya Entsyklapedyiya Imya Petrusya Broŭki, 2008. [in Belarusian].
9. Lepeshaŭ, I. Sloŭnik frazealagizmaŭ. [Phraseological dictionary]. U 2 t. T. 2. Minsk, Belaruskaya Entsyklapedyiya Imya Petrusya Broŭki, 2008. [in Belarusian].
10. Maslova V. A. Lingvokul'turologiya: uchebnoe posobie dlya studentov vysshikh uchebnykh zavedenij [Linguoculturology: a textbook for students of higher educational institutions]. Moskva, Akademiya, 2001. [in Russian].
11. Molotkov A. I., redactor. *Frazeologicheskij slovar russkogo yazyka* [Phraseological dictionary of the Russian language]. Moskva, Sovetskaya entsiklopediya, 1968 [in Russian].
12. Onufriichuk, H. Lihvokulturolohichni potentsial ukraïnskoi etnofrazeolohii : asotsiatyvne pole «Liudyna v koli inshykh istot» [Linguistic and cultural potential of the Ukrainian ethnophraseology: the associative field «A man in another other facts»]. *Candidate's thesis*. [in Ukrainian].
13. Rusnak V. Zoosemichni frazeolohichni odynytisi yak nosii natsionalno markovanoi vtorynnoi nominatsii [Zoosemic phraseological units as carriers of nationally marked secondary nomination]. *Naukovi zapysky. Seriiia «Filolohichna»* [Scientific notes. Philological series]. Uzhhorod, 2011, 19, pp. 329–336. [in Ukrainian].
14. Savchenko L. Zoomorfnyi kod frazeolohizmiv iz frazeolohemou-ornitonimom na tli etnokultury [Zoomorphic code of phraseology with phraseology-ornithonym on the background of ethnoculture]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii* [Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: Philology. Social communications]. Uzhhorod, 2011, 25, pp. 77–80. [in Ukrainian].
15. Teliya V. N. Russkaya frazeologiya. Semanticheskij, pragmaticheskij i lingvisticheskij aspekty` [Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguistic aspects]. Moskva, Shkola «Yazyki russkoj kul'tury», 1996. [in Russian].
16. Tikan Ya. H., Yarmak D. O. Frazeolohichni zasoby vyrazhennia kulturnoi identychnosti predstavnykiv anhliiskoi ta ukraïnskoi lihvokultur [Phraseological means of expressing the cultural identity of representatives of English and Ukrainian linguistic cultures]. *Visnyk*, 10, pp. 50–53. [in Ukrainian].
17. Uzhchenko V. D., Avksentiev L. H. *Ukrainska frazeolohiia* [Ukrainian phraseology]. Kharkiv, «Osnova» pry Kharkivskomu derzhavnomu universyteti, 1990. [in Ukrainian].